

ДЖЕРЕЛА РИЗИКІВ ПЛАТИЖНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

Аналізуються ризики платіжних систем, їх джерела та наслідки. Виокремлюються ризики самої платіжної системи, конкретного банка-учасника та платіжного інструмента, ризики взаємозв'язків платіжних систем.

Ключові слова: платіжна система, ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності, нагляд (оверсайт) платіжних систем

Постановка проблеми. Для забезпечення оптимального поєднання надійності та ефективності в роботі платіжної системи, необхідно контролювати ризики, які її притаманні. Здійснюючи нагляд (спостереження) за платіжними системами центральні банки (ЦБ) зацікавлені в аналізі джерел цих ризиків, оскільки відповідальні за відповідність їх функціонування міжнародним стандартам та попередження системного ризику. Тому оверсайт повинен вимагати постійного внутрішнього моніторингу таких ризиків у платіжних системах, адже останні характеризуються наявністю значного рівня ризику у різних областях внаслідок великої кількості інституційних та інфраструктурних взаємозв'язків і взаємозалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спеціальних джерел і публікацій показує, що, незважаючи на швидкий протягом останніх років розвиток ринку платіжних систем в Україні, у вітчизняній науковій літературі поки що мало уваги приділяється і теоретичним, і практичним питанням даної проблематики. окрім аспектів проблеми ризиків платіжних систем висвітлюються В. Кравцем, О. Махаєвою, В. Міщенко, А. Морозом, М. Савлуком та іншими українськими вченими. У працях зарубіжних науковців, зокрема В. Вудфорда, В. Тенкіна, Ч. Бурхарда порушується ряд питань пов'язаних з ризиками платіжних систем і функціонуванням електронних грошей.

Викладення основного матеріалу. Базовим законом, що визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України, є Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [2]. Законодавство України передбачає діяльність і Україні приватних внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем як спеціалізованих платіжних систем (СПС). Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система (ПС), у якій платіжна організація (комерційні банки або небанківські установи) є резидентом, яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення коштів виключно в межах України. Міжнародна платіжна система – та, в якій платіжна організація може бути як резидентом так нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн.

НБУ є платіжною організацією та розрахунковим банком для двох створених ним платіжних систем – Системи електронних платежів (СЕП) та Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП). Ці системи державні платіжні системи і практично формують національний платіжний простір. Приватні СПС лише доповнюють такий простір [1].

З метою гарантування безперервного та ефективного функціонування ПС центральними банками багатьох країн світу здійснюється нагляд (оверсайт) платіжних систем і систем розрахунків. НБУ затвердив Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем і систем розрахунків в Україні, згідно з яким він встановлює порядок здійснення оверсайту, визначає категорії важливості ПС і вимоги до них, здійснює оцінювання ПС на відповідність встановленим вимогам і міжнародним стандартам оверсайту, проводить перевірку об'єктів оверсайту тощо [3]. Діяльність НБУ щодо оверсайту платіжних систем сприяє також виявленню та попередженню проявів ризиків у платіжних системах, захисту інтересів їх користувачів та підтримці довіри населення до платіжних систем та платіжних інструментів.

Особливістю ризиків платіжних систем є їх недовга тривалість, проте тривале відновлення нормальної роботи. Вони породжуються багатосторонніми залежностями та чутливістю до швидкості операцій кредитування та ліквідності фінансових організацій.

Така залежність часто створює складні транзакційні потоки, що у поєднанні із конструкцією самої системи може привести до суттевого зростання попиту на кредит в рамках одного дня як на регулярній, так і епізодичній основі. Певний рівень денних кредитів може сприйматися для забезпечення надійного функціонування платіжних систем, але ж при збільшенні залишень у інших кредитних установ або у ЦБ, фінансова установа може зіштовхнутися з ризиком виходу за межі запланованого ресурсу. Okрім того, заходи ЦБ з обмеженням одноденного кредитування можуть викликати перенесення ризиків на приватні спеціалізовані платіжні системи.

Вимір наслідків від появи ризикових подій завжди пов'язаний з небезпекою отримання завищеної або заниженої оцінки. Наприклад, переоцінка можлива, коли не можна передбачити вірогідність заміни СПС у випадку призупинення

операцій. Наслідки взагалі важко оцінити, якщо певні визначені ризики або зв'язки між ризиками ігноруються як це буває в складних інтегрованих системах.

Ризики дебетових платіжних інструментів зазвичай пов'язані із незначними сумами коштів, найбільш суттєвими тут є ризики кримінального характеру, інформаційних систем, адміністративні. Хвиля підробок платіжних карт може підривати довіру суспільства до цього конкретного платіжного інструменту, але самі такі інструменти системного ризику не породжують. Результати появи ризикових подій призводять до виникнення збитків за кредитами або виникнення потреб з ліквідністю. Загальним результатом може бути поява вірогідності системного ризику, яка загрожує операційній спроможності всієї мережі платіжної системи.

Банки, які не проводять свої розрахунки через СПС (в Україні – це внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи, тобто такі, де платіжною організацією не є НБУ) можуть досягти скорочення своїх потреб у ліквідних коштах на відміну від платежів у системі розрахунків в реальному часі. Проте при цьому у банків виникає вірогідність кредитного ризику як у банку-кореспондента або у банку, який приймає участь в угодах по взаємозаліках.

Коли проводяться розрахунки через рахунки в банках-кореспондентах, кошти ЦБ не використовуються, і банки допускають ризик ліквідності, оскільки контрагенти можуть мати труднощі з використанням вимог у випадку банкрутства банку. Проблеми в одному банку можуть розповсюджуватись на інші банки, тому розрахунки великими сумами поза платіжними системами (в Україні – поза СЕП НБУ) можуть створювати загрозу для фінансової стабільності.

Ризики в платіжних системах доцільно розглядати, аналізуючи фази платіжної транзакції в системі розрахунків у режимі реального часу або при розрахунках у системі взаємозаліків. Цикл розрахунків починається з уведення учасником системи розпорядження по платежу і завершується кінцевим розрахунком по даному платежу. Ризик ліквідності в платіжних системах виникає, коли існує вірогідність неотримання ліквідних коштів у очікуваній інтервал часу. Учасник, який уже зіткнувся з проблемою ліквідності по відношенню до даної суми, зобов'язаний поповнити нестачу ліквідності іншими способами. Він буде вимушений або залучати кошти на грошовому ринку, або купувати цінні папери в режимі реального часу, що і в першому, і в другому випадку, як правило, пов'язано із збитками.

При оцінці ризиків платіжних систем необхідно розділяти їх на ризики, притаманні платіжній системі, конкретному банку-учаснику та окремим продуктам ринку платіжних послуг. Ризик, властивий системі, виникає, коли конкретний сегмент ПС (наприклад, системи, яка використовує платіжні карти) виходить з ладу і породжує суттєву загрозу для стабільності та

стійкості ПС. Окрім цього, існують також системні ризики – вони виникають в екстремальних ситуаціях, при яких спроможність системи надавати платіжні послуги суспільству суттєво послаблюється через вихід з ладу її (системи) або певної життєво важливої частини системи. Ризик, специфічний для банку, призводить до збитків конкретного банку. Ризик платіжних продуктів зазвичай відноситься до конкретної форми платіжного інструменту.

Існують також ризики, які виникають внаслідок взаємозв'язків платіжних систем. Такі взаємозв'язки можуть виникати різними шляхами, завдяки, наприклад, таким чинникам:

- членству в двох СПС, коли неплатоспроможність члена однієї ПС може матеріалізувати кредитний ризик в обох системах;

- один і той же оператор послуг платіжної інфраструктури може використовуватись більш ніж однією СПС або різні оператори можуть використовувати, наприклад, одну телекомунікаційну компанію, тоді збій в роботі оператора або телекомунікаційної компанії може реалізувати ризики в декількох системах водночас;

- ліквідність в одній ПС може частково залежати від іншої ПС.

Проблемою у вимірі ризиків ПС є відсутність системного збору інформації по ризикам, яка б допомагала розраховувати вірогідність, виходячи з попереднього досвіду. Більше того, деякі ризики притаманні надзвичайно рідкісним подіям, для яких практично неможливо отримати статистичні оцінки вірогідності подій внаслідок недостатності спостережень.

На нашу думку, особливою проблемою в моніторингу ризиків платіжних систем є те, що для більш важливих ризиків вірогідність дуже мала але і збитки у випадку їх реалізації дуже великі як для банка так і для всієї економіки. Такі ризики подібні з тими, які відносяться до подій на АЕС, природних катаklіzmів.

Суттєво важливою характеристикою сучасної платіжної системи є висока ступінь використання інформаційних технологій (практично 100 %) і залежність від інфраструктури, побудованої на інтернет-комунікаціях (ІСТ) [4]. Неправильне використання каналів зв'язку ІСТ може швидко створити умови для руху коштів в кримінальних цілях. Забезпечення адекватної безпеки для платіжних переказів, які використовують найновіші канали платежів попереджає різні проблеми для банків, Центрального банку, який здійснює нагляд (оверсайт) за платіжними системами. Операційне середовище ПС постійно змінюється, стає все більш складним для виявлення оцінки і моніторингу ризиків. Наприклад, розвиток Інтернету сприяв появлі абсолютно нових типів платіжних систем і каналів, окрім з яких функціонують за рамками традиційних банківських систем.

Ризики ПС пов'язані з їх структурою й операціями, учасниками систем і з процедурами

переказу коштів. Вони впливають і на систему клієнтських, і на систему міжбанківських платежів. Для визначення й оцінки ризиків ПС

необхідно складати чітку схему їх класифікації, проводити оцінку вірогідності появи ризиків і кількісну оцінку можливих збитків.

Список літератури:

1. Кравець В. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків // Вісник НБУ. – 2011. – №10. – С 45-47.

2. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 19.04.2014, підстава 1170-18 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

3. Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та системи рахунків в Україні. Затверджено Постановою Правління Національного банку України 28.11.2014 № 755.

4. Вдосконалення платіжної системи як необхідна умова забезпечення фінансової стабільності // Електронний ресурс. – Режим доступу: www.old.niss.gov.ua/Monitor

Аннотация

Елена Циганкова

ИСТОЧНИКИ РИСКОВ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ

Анализируются риски платежных систем, их источники и последствия. Выделяются риски самой платежной системы, конкретного банка-участника и платежного инструмента, риски взаимосвязей платежных систем.

Ключевые слова: платежная система, риск, кредитный риск, риск ликвидности, наблюдение (оверсайт) платежных систем.

Summary

Olena Tsygankova

SOURCE OF PAYMENT SYSTEM RISKS AND THEIR CONSEQUENCES

Analyzes the risks of payment systems, their sources and consequences. Distinguishes risks of the payment system, specific participating bank and payment instruments, risk of relationships in payment systems.

Keywords: payment system risk, credit risk, liquidity risk, supervision (oversight) of payment systems